

1925-ci ildə yeni yaradılmış «Azərkinə»yə rəhbərlik Azərbaycanın ilk milli kino təşkilatçısı Şamil Mahmudbəyov tapşırıldı. Şamil Həbibbəyovlu Mahmudbəyov (1898-1946) atasının açdığı ilk rus-tatar məktəbində oxumuş, ali təhsilini Kiyev Politexnik İnstitutunda almış, 1919-cu ildə AK(b)P sıralarına daxil olmuşdu. Çevrilişdən sonra N.Nərimanovun şəxsi katibi, Şuşa İnkilab Komitəsinin sədri, Qarabağ və Zəngəzur Fövqəladə Komissiyasının sədri, Naxçıvan MSSR XKS-nin sədr müavini, daxili işlər komissarı, İK-nin sədri işləmişdi.

Ş.Mahmudbəyov respublikada kinematografiyanın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, milli kino kadrlarının yetişdirilməsi sahəsində diqqətləyi işlər görür. Lakin ideoloji cəhətdən «səbatsız» sayılan, M.C.Bağirov və H.Sultanov tərəfindən daim təqib olunan Ş.Mahmudbəyov 1928-ci ildə AFKİ-nin yenidən qurulması bəhanəsilə vəzifəsindən uzaqlaşdırılıb, Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna tədris hissə müdiri təyin olunub, sonra Qırmızı Professorlar İnstitutunda təhsil almaq üçün Moskva, daha sonra isə Qorki şəhərinə, buradakı Marksizm-Leninizm İnstitutuna göndərilib. 1936-cı ildə burada həbs olunan Ş.Mahmudbəyov 10 il həbsxanada yatıb, 1946-cı il sentyabrın 27-də beyninə qan sızmasının vəfat edib. 1957-ci ildə SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının qərarı ilə ona bəraət verilib.

H.Terequlovdan miras qalmış çətinlikləri aradan qaldırmaq, qısa müddət ərzində idarənin fəaliyyətində dönüş yaratmaq üçün mövcud təşkilatı qurumun təkmilləşdirilməsi yönündə tədbirlər həyata keçirmək yükü onun çiyinlərinə düşdü. Ş.Mahmudbəyov ilk növbədə foto və kino sahələrinin kiçik qurumlarının birləşdirilməsi, işlərin yenidən qurulması və funksiyaların dəqiqləşdirilməsi problemlərini həll etdi. O, fotoqrafiya, kinematografiya, kino-teatrlar və kinoprokat müəssisələrinin dövlətin əlində cəmləndirilməsi, AFKİ-nin tərkibindəki müvafiq qurumların normal fəaliyyəti üçün şərait yaradılması məsələlərini ön plana çəkdi, bu bölmələrin rəhbərliyinə savadlı və işgüzar kadrların təyin olunması üçün geniş əlaqələrdən və nüfuzundan istifadə etdi.

AFKİ-nin yenidən qurulmasında ikinci mərhələ, həmin qurumların, o cümlədən, I Dövlət kino-fabrikinin maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması oldu. Ş.Mahmudbəyov yeni hakimiyyətin çətinlikləri ilə hesablaşmadan kino-fabrikin yeni binasının tikilməsinə, istehsalatın səviyyəsini qaldırmaq məqsədilə yeni avadanlıq və çəkiliş aparatlarının alınmasına maliyyə vəsaiti ayrılması üçün respublika rəhbərliyinə müraciət etdi. Onun Ə.Qarayevlə yaxın münasibəti qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasına kömək edirdi. Görünür, bütün cəhdlərə baxmayaraq, kino-fabrikin aksiyalaşdırılması ilə bağlı qərar nəzərdə tutulanlar gerçəkləşmə bilmədi və bu da həmin qurumun tamamilə dövlət büdcəsinə keçirilməsinə səbəb oldu.

Ş.Mahmudbəyov davamlı təzyiqlərdən sonra 1926-cı ildə yeni kino-fabrikin tikintisi üçün hökumət orqanlarından vəsait ala bildi. C.Cabbarlının yazdığına görə, «...fabrikin inşasına 200 min manata qədər pul xərcləndi. Kino-fabrikin 78 işıq nöqtəsi, 10 şəkildən aparatı vardı. Fabrikin kinolaboratoriyasında yeni kopyaedici (surətçixaran – N.Ə.) aparat qurulmuşdu. Fabrikdə paltar, qrim və operator şöbələri olduğu kimi, mətbəə, fololaboratoriya, elektrik stansiyası və bu kimi yeniləri vardı» («İnkilab və mədəniyyət», 1930, № 4). Kinostudiyasının açılışı 1927-ci ildə «Gilan qızı» filminin istehsalatına buraxıldığı zaman oldu.

1926-cı il oktyabrın 1-nə qədər Azərbaycanda ayrı-ayrı təşkilatlar və icarədarların idarə etdiyi 70 kino nöqtəsi (qurğusu) vardı. 1930-cü ilin aprelində artıq onların sayı 250-yə çatmışdı və əksəriyyəti «Azərkinə» vasitəsilə təchiz olunurdu. Kino-klubların bir qismi AHİŞ-in Mədəni-maarif şöbəsi tərəfindən idarə edilirdi. 1926-cı ilin oktyabrından «Azərkinə» öz xüsusi film fondunu yaratmağa, bütün filmləri icarə ilə almağa başladı. Artıq 1930-cu ildə «Azərkinə»nin «260 proqramdan ibarət kino fondu vardı və bu proqramın 2004-ü bədii, 60-ı siyasi-maarif şəkli (39 nömrə kinonoxronika bura daxil deyildi) idi ki, həmin şəkillərin 160-nu Şura kinosu

məhsulu təşkil edirdi. Tamaşaçıların sayı (məktəb və hərbi kino nöqtələrindən başqa) 18.500.000-ə çatmışdı. «Azərkinə» 4 ildə kinolaşdırma işlərinə və başqa maarif ehtiyaclarına 150 min manat xərcləmişdi. Bununla yanaşı, 20 sayyar kino aparatı işə salınmış və kooperativləri kino işlərinə cəlb etmək məqsədilə 28 kino şirkəti düzəldilmiş, kəndlərə xidmət üçün Azərıtifaq 60 xüsusi kino qazalağı (arabası) sifariş verilmiş, kollektiv təsərrüfatlarda sabit (stasionar) kinoturğuların yerləşdirilməsinə başlanmışdı».

Ş.Mahmudbəyov milli kadrların hazırlanmasına da böyük diqqət yetirir, AFKİ-nin nəzdindəki kino-studiyanın işinə lazımı şərait yaratmaq üçün bütün imkanlarından istifadə edirdi. Həmin studiyada ilk peşəkar kinematografçılar C.Cabbarlı, M.Mikayılov, A.Quliyev, R.Çobanzadə, Ə.Tahirov, R.Təhmasib, N.Həsənov, L.Təhmasib və başqaları təhsil alırdılar. Məşğələləri aparmaq üçün Moskvadan A.Ardatov, S.Troitski və Sladkoptsev dəvət olunmuşdular. Studiyada 56 nəfər təhsil alırdı. 1925-ci ildən burada aktyor kadrlarının yetişdirilməsi üçün də tədbirlər görülməyə başladı. Ş.Mahmudbəyov eyni zamanda Azərbaycan qadın səhnə ustalarının kinoya cəlb olunması üçün yorulmadan fəaliyyət göstərirdi. Artıq 1925-ci ildən başlayaraq, aktrisalardan Əzizə Məmmədova, Sona Hacıyeva, İzzət Oruczadə, Mərziyə Davudova və başqaları filmlərdə çəkildilər.

Ş.Mahmudbəyov sənət adamları arasında böyük nüfuza malik idi. Yüksək savadına, gözəl insani keyfiyyətlərinə, qaynar təbiətinə görə onu sevirdi, şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşırdılar. Onun A.M.Şərifzadə, C.Cabbarlı, İ.Hidayətzadə və digər sənət adamlarıyla yaxın münasibətləri həmişə kinonun xeyrinə olurdu.

O, A.M.Şərifzadəni «Bismillah» filmi üçün çəkməyə, C.Cabbarlını ssenari yarıdırıcılığı ilə məşğul olmağa həvəsləndirmişdi. Ş.Mahmudbəyovun dəvətilə Moskva, Leningrad, Kiyev və Tbilisidən V.Pudovkin, N.Şengelaya, İ.Perestiani, M.Çiureli kimi, görkəmli kino adamları Bakıya gəlir, Azərbaycan kinematografçılarının yarıdırıcılığı köməyi göstərildilər.

Xüsusilə, V.Pudovkin həm film çəkmək, həm də milli kadrlar hazırlamaq işində yaxından iştirak edir, kino-fabrikin yarıdırıcı işçiləri üçün mühazirələr oxuyur, əməli işdə həmkarlarına yardım göstərirdi.

Ş.Mahmudbəyov bununla yanaşı, yerli kadrların püxtələşməsinə ciddi qayğı göstərirdi. O, tez-tez A.M.Şərifzadə, C.Cabbarlı, Q.Braginski, İ.Tartakovski və başqalarını öz evinə dəvət edir, qızgın müzakirələr aparılaraq, Azərbaycan kino sənətinin mühüm təşkilatı və yarıdırıcılıq məsələlərinin həllində bilik və bacarığını əsirgəməzdi. 1925-ci ildə Azərbaycan XKS-nin qərarı ilə AFKİ yenidən qurulandan, təsərrüfat hesablı «Azdövkinə» təşkilatına çevriləndən sonra Ş.Mahmudbəyovun qayğıları daha da artmışdı. O, idarənin qurumlarının gərilə işləməsi, istehsalat bazasının yaxşılaşdırılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görür, Moskvadakı kino təşkilatları və respublika rəhbərlərlə bu sahədə diqqətin artırılması barədə danışıqlar aparırdı. Onun səyi nəticəsində respublikada ilk ictimai-siyasi kino qurumu olan «Kino-Qoruyak» müəssisəsinin o dövür üçün əla sayılan texniki bazasından birgə səmərəli istifadə edilirdi. Lakin bu təşkilatın uzun müddət müstəqil fəaliyyət göstərə bilməyəcəyini görən Ş.Mahmudbəyov «Kino-Qoruyak»-ın AFKİ ilə birləşdirilməsinə can atırdı. Bu proses isə 1927-ci ilin əvvəllərində baş verdi.

Ş.Mahmudbəyov respublikada kinorepertuar siyasətinə rəhbərlik etməyə də vaxt tapırdı. İstehsalat buraxılan filmlər bilavasitə onun nəzarəti altında çəkildirdi. O, qısa müddət ərzində kino istehsalında dönüş yaratmağa nail olmuşdu. Təkcə 1925-ci ildə 16, 1926-1928-ci illərdə isə 20-dən çox sənədli-xronikal film çəkilmiş, «Bismillah», «Müxtəlif sahillərdə», «Gilan qızı», «Vulkan üzərində ev» bədii filmləri lentə alınmışdı. O, 1926-cı ildə kino istehsalının qurulmasında dəyişiklik edilməsini, «Azdövkinə» təşkilatının yaradılmasını həyata keçirdi. Növbəti illərdə «Azərkinə», «Azərdövkinə» adlanan bu təşkilat istehsal bazasını möhkəmləndirəndən sonra öz repertuarını genişləndirdi. Bu dövrdə kinostudiyanın genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir, istehsalat bazasının yenidən qurulması filmlərin çəkilişləri ilə paralel aparılırdı. Sahəsi 36x13 metr olan yeni kino pavilyonu 1927-ci ildə tikilib başa çatdırılmış, kino-fabrik yeni avadanlıqla təchiz olunmuşdu.

Ş.Mahmudbəyov xidmət göstərdiyi sistemin yetirməsi kimi rəhbərliyin siyasi-ideoloji xəttinə əməl etməklə yanaşı, ekranda milli xüsusiyyətlərin aydın nəzərə çarpmasına da çalışırdı. Onun cəhdlərindən sonra 1926-cı ildən istehsal olunan filmlərdə türkcə yazılar (titrlər) tətbiq edilməyə başlamışdı. Artıq 1930-cu ildə «Azərkinə»-nin istehsal etdiyi filmlərin 95 faizi türkcə titrlərlə təchiz olunmuşdu.

Film istehsalı və nümayişi ilə yanaşı, kinonun təbliği də qarşıda duran başlıca vəzifələrdən idi. Bu sahədə görülən işlər «yuxarıdan-aşağıya» prinsipilə həyata keçirilirdi. Bir qədər sonra Moskvada yaradılmış İnkilabi Konekinematografçılar Assosiasiyasının Bakıda oxşarının yaradılması məqsədilə 1925-ci il martın 25-də şəhər kino işçilərinin və kino həvəskarlarının yığıncağı keçirildi. Yığıncaqda sovet kinematografiyasının vəzifələri və vəzifələri müzakirə olundu, Moskva qurumunun proqramı əsasında Azərbaycan İnkilabi Kinematografçılar Assosiasiyasının (Az.İKA) yaradılmasının zəruriliyi qeyd edildi. Burada formalaşdırılan müvəqqəti təşkilat bürosu Kino İşçiləri Klubunun yaradılması üzrə tədbirlər planı işləyib hazırladı, 1925-ci il avqustun 2-də keçirilən Bakı kinematografçıları ümumi yığıncağında klubun fəaliyyətə başlamasına qərar verdi. Elə həmin il də Bakıda Sovet Kinematografçıları Dostları Cəmiyyətinin (SKDC) filialı təşkil olundu. Bütün bu tədbirlər bilavasitə Ş.Mahmudbəyovun rəhbərliyi altında həyata keçirilərkən, Azərbaycanda kinonun populyarlaşmasına misilsiz xidmət göstərdi.

**Nəriman
ƏBDÜLRƏHMANLI**

Şamil Mahmudbəyov - ilk kino məmurumuz

